

Rozwój turystyki kulturowej i przyrodniczej na pograniczu polsko-słowackim
PPWSZ, Nowy Targ 2012, s. 11–17

Rozvoj kultúrneho a prírodného turizmu na slovensko-poľskom pohraničí
PPWSZ, Nowy Targ 2012, s. 11–17

DR ROBERT FARACIK

Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej

Granice polityczne a turystyka – wzajemne relacje na wybranych przykładach z Europy

Politické hranice a turizmus – vzájomné vzťahy na vybraných príkladoch z Európy

Political Borders and Tourism – Mutual Relations on the Chosen Examples from Europe

Abstrakt: Politické hranice patria k najdôležitejším prvkom, ktoré formujú cestovný ruch. Dôležitú úlohu v tomto prípade plní: stanovenie hraníc (existujú hranice, ktoré nie sú formálne uznané inými štátmi) a ich stabilita, čiže stálosť v priebehu dejín. Hranice plnia mnoho funkcií, pričom všeobecne sú považované za priestorovú prekážku. Súčasne s rastom medzinárodného cestovného ruchu na začiatku 20. storočia nevyhnutným sa stalo formálne riešenie záležitostí spojených s prekračovaním hraníc, okrem iného cestovných dokumentov a colných predpisov. V dôsledku medzinárodnej spolupráce v tejto oblasti vznikali organizácie, boli podpisované dohovory o prekračovaní hraníc. Hranice v turizme môžu plniť funkciu stimulátora alebo bariéry jeho rozvoju, môžu tiež modifikovať turistický priestor pohraničnej oblasti. Existovanie hraníc sa môže stať aj dôležitou turistickou hodnotou – najpríťažlivejšie sú pre turistov miesta styku niekoľkých hraníc alebo exklávy – územia nachádzajúceho sa na území iného štátu, na ktorých sa môže realizovať určité druhy aktivít. Turistickou atrakciou sa môžu stať aj už neexistujúce hranice. Existovanie hraníc pozitívne ovplyvňuje aj rozvoj iných foriem ekonomického života, ktoré využívajú turisti – napr. vytvoril sa druh nákupného turizmu, ktorý je založený na cenových rozdieloch po obidvoch stranách hraníc. Zvlášť populárne v tomto prípade oblasti cestovného ruchu sú bezcolné zóny alebo miesta, v ktorých právne predpisy umožňujú rozvoj hazardu. Existovanie hraníc niekedy vytvára podmienky pre rozvoj patológií ako pašovanie a prostitúcia. Príkladom hraníc plniacich rôzne funkcie sú vnútorné a externé (ktoré tvoria bariéry) hranice Európskej únie. *(preklad Magdalena Gromadzka)*

Abstract: Political borders are among the most significant elements of shaping the tourism. An important role play here: lawmaking of frontiers (there are borders which are not formally recognized by other states) and their stability, i.e. historic sustainability. Borders have many functions, while they are usually seen as a spatial barrier. Together with the increase in international tourist traffic at the beginning of the 20th century, it has become necessary to establish formal affairs, linked to the crossing of borders, i.e. of travel documents and the customs legislation. The effect of international cooperation in this respect is the creation of organizations and signing the conventions about border crossing. Borders in tourism may act as a promoter, as well as a barrier to the development, may also modify tourist space of the border area. The existence of the border may also constitute an important tourist value – particularly tourists are attracted by places where several borders contact, or exclaves – territories lying within other countries, where specific types of activity may be implemented. A tourist attraction may also be not existing borders. The existence of the border also encourages the development of other forms of economical life, enjoyed by tourists – it has formulated e.g. a type of shopping tourism, exploiting the differences in the price of goods at both sides of the border. Particularly popular tourist traffic areas are here the free custom zones, or places in which legal provisions enable the development of gambling. The existence of borders is the determining factor in the development of pathology, such as the smuggling or prostitution. An example of the borders of different functions are internal and external (constituting a barrier) borders of the European Union. *(translated by Paweł Poznański)*

Słowa kluczowe: granice państwowe, turystyka międzynarodowa, Unia Europejska

Kľúčové slová: štátne hranice, medzinárodný turizmus, Európska únia

Keywords: national borders, international tourism, European Union

Definicje i klasyfikacja granic

Granica jest jednym z podstawowych terminów stosowanych w geografii politycznej i geopolityce. Jej jednoznaczne zdefiniowanie sprawia jednak wiele kłopotów. Najogólniej można stwierdzić, że granica wyznacza zasięg zwierzchnictwa państwowego (Rykiel 2006), jest płaszczyzną prostopadłą do powierzchni ziemi, oddzielająca od siebie państwa i obszary bez określonej przynależności politycznej (Baczwarow, Suliborski 2002; Otok 2004). Autorzy (m.in. Rykiel 2006) podkreślają konieczność odróżnienia *granicy* jako płaszczyzny, oddzielającej nie tylko powierzchnię ziemi, ale także przestrzeń nad i pod nią, od *linii granicznej*, która stanowi jej linearne odzwierciedlenie na powierzchni ziemi oraz *pogranicza*, jako strefy rozpościerającej się wzdłuż linii granicznej.

Kontrowersje budzi klasyfikacja granic, w tym najczęściej stosowany podział granic na *naturalne* i *sztuczne*. Wielu autorów podkreśla fakt, że granice, jako wytwór człowieka, są z zasady tworem sztucznym (Barbag 1987). Używa się jednak często określenia *granica naturalna*, w stosunku do granic, których przebieg opiera się o elementy przyrodnicze, jak: rzeki, jeziora, pasma górskie czy wybrzeża morskie, w odróżnieniu od *granic sztucznych* (pozostałych). Koncepcja *granic naturalnych* od samego początku miała swoich zwolenników, jak i przeciwników. Na bazie krytyki tej koncepcji wyrosły inne podziały. Z punktu widzenia istoty zainteresowań szeroko rozumianych nauk o turystyce, szczególnie ciekawy jest podział granic na *antecedentne* i *subsekwentne*, opracowany przez R. Hartshorna w 1933 r. (Rykiel 2006), której istotą jest trwałość względem zagospodarowania obszaru, przez który granica przebiega. Granice antecedentne są wcześniejsze (pierwotne) względem otaczającej infrastruktury i innych elementów zagospodarowania, w odróżnieniu od granic subsekwentnych, jako wtórnych względem elementów zagospodarowania obszaru. Szczególną rolę w tym względzie odgrywają tzw. granice geometryczne, czyli oparte na liniach równoleżników i południków.

Z punktu widzenia funkcjonowania granicy kluczową rolę odgrywa kwestia ich stanowienia. Przebieg granic państwowych określany jest zazwyczaj w umowach międzynarodowych, a podstawowymi terminami są *delimitacja*, czyli wyznaczenie granic na mapie oraz *demarkacja*, czyli dokładne jej wyznaczenie w terenie, a następnie oznakowanie (Baczwarow, Suliborski 2002). Z racji, że na świecie istnieje wiele granic spornych (co do istnienia samej granicy czy też jej przebiegu) wyróżnia się granice *de facto* oraz *de iure*. Pokrywanie się ich jest jednym z wyznaczników stabilności politycznej. Istnieje jednak szereg przykładów faktycznych granic, które nie mają umocowania prawnego w postaci porozumień międzynarodowych. Funkcjonuje także wiele jednostek polityczno-administracyjnych o nieuregulowanym statusie międzynarodowym, które *de facto* istnieją, mimo że nie są uznawane formalnie przez inne państwa. W Europie są to m.in. Kosowo (nieuznawane przez niektóre kraje) i Naddniestrze, na Zakaukaziu – Abchazja, Osetia Południowa oraz Górski Karabach. Jednym z klasycznych przykładów jest Turecka Republika Cypru Północnego.

Niezmiernie ważną kwestią jest stabilność granic. Granice współcześnie istniejących państw zmieniły się wielokrotnie w historii. W Europie najbardziej stabilnymi (ponad 400 lat) są granice Szwajcarii, granica hiszpańsko-portugalska oraz częściowo granice Niderlandów i granica hiszpańsko-francuska. Wiele współczesnych granic europejskich jest jednak wynikiem zmian na mapie politycznej, które zaszły po II wojnie światowej oraz w wyniku przemian w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 90. XX w. i na początku XXI w.

Granice pełnią wiele funkcji, przy czym w licznych pracach podkreśla się jej znaczenie jako bariery przestrzennej. Stopień izolacji jest w dużej mierze wynikiem wzajemnych stosunków sąsiadujących ze sobą krajów (Barbag 1987; Bański 2010). Według A. Moraczewskiej (2008) można wyróżnić trzy metafunkcje granic:

- dezintegracyjną (zamykanie się granicy na wszelkiego rodzaju kontakty),
- fragmegracyjną (zróżnicowany stopień otwartości – otwarcie na niektóre czynniki),
- integracyjną (wysoki stopień otwartości i intensywności kontaktów).

W konsekwencji, ze względu na stopień przenikalności, granice można podzielić na: otwarte, częściowo przenikalne oraz zamknięte (Bański 2010). Ma to szczególne znaczenie dla rozwoju turystyki,

gdyż przepływ osób przez granice (a z nimi dóbr i idei) warunkuje w ogóle istnienie zjawiska turystyki międzynarodowej. D.J. Timoty (2001) przenikalność granicy rozpatruje jako swoiste *continuum* od granicy całkowicie otwartej (np. Szwajcaria – Liechtenstein), poprzez granice o coraz mniejszej przenikalności (USA – Kanada, Finlandia – Rosja, Namibia – Angola, Liban – Izrael) do całkowicie zamkniętej (Korea Północna – Korea Południowa). Propozycję klasyfikacji granic politycznych ze względu na różne cechy przedstawił w swojej pracy m.in. J. Bański (2010) (tab. 1).

Tab. 1. Klasyfikacja granic według cech

Cecha klasyfikacji	Klasyfikacja
Forma geometryczna	liniowe, strefowe
Realność prawno-administracyjna	formalne, nieformalne
Forma przebiegu	proste, skomplikowane
Morfologia	fizjograficzne, sztuczne
Stabilność	trwałe, zmienne
Bariera przestrzenna	otwarte, przenikalne, zamknięte
Geneza	antecedentne, subsekwentne

Źródło: Bański 2010.

Granice a turystyka – wzajemne relacje przestrzenne i funkcjonalne

Znaczenie granic politycznych w rozwoju międzynarodowego ruchu turystycznego było przedmiotem zainteresowania praktyków i teoretyków w zasadzie od początku XX w., kiedy zanotowano wzrost intensywności wyjazdów zagranicznych o charakterze turystycznym. Koniecznością stało się uregulowanie formalnej kwestii przekraczania granic, w tym zagadnień dotyczących dokumentów podróży (m.in. paszporty, wize) oraz przepisów celnych. Następowła coraz szersza współpraca międzynarodowa w dziedzinie turystyki, która w konsekwencji doprowadziła do powstania pierwszej formalnej, międzyrządowej organizacji do spraw turystyki (Międzynarodowy Związek Oficjalnych Organizacji Propagandy Turystycznej). Podpisywane były także pierwsze międzynarodowe konwencje, regulujące przepływ towarów i ruch pasażerski przez granice państwowe. Współcześnie trudno sobie wyobrazić funkcjonowanie turystyki, a także całej gospodarki, bez formalnej i nieformalnej współpracy międzynarodowej na różnych szczeblach.

Z racji dynamicznie rosnącego znaczenia turystyki międzynarodowej rozwija się zainteresowanie badaniami naukowymi w tej dziedzinie, w których zasadniczym elementem okazuje się być właśnie „granica”. Spośród licznych opracowań naukowych dotyczących tej kwestii, na uwagę zasługują m.in. prace W. Leimgrubera oraz D.J. Timothy’ego, na które powołuje się wielu polskich i zagranicznych autorów. W. Leimgruber (2005), przywołując m.in. wcześniejsze opracowania (Guichonnet, Raffestin 1974) wymienia pięć podstawowych funkcji granic:

- prawne – granice oznaczają zasięg obowiązywania określonych prawem przepisów (regulacji),
- fiskalne (finansowe) – granice stanowią instrument ochrony gospodarki i finansów państwa (m.in. funkcjonowanie przepisów celnych i dewizowych),
- kontrolne – granice umożliwiają formalną kontrolę przepływu osób i dóbr,
- militarne (wojskowe) – granice służą obronie suwerenności i bezpieczeństwa państwa,
- ideologiczne – służące m.in. wskazywaniu różnic pomiędzy obiema stronami granicy, w celu wskazywania na przykład wyższości standardów, poziomu i jakości życia, rozwoju cywilizacyjnego.

Pomiędzy granicami a turystyką można wskazać trzy zasadnicze relacje funkcjonalne – granica jako stymulator, bariera rozwoju turystyki lub jako element i czynnik modyfikujący krajobraz kulturowy

i przestrzeń turystyczną obszaru przygranicznego (Timothy 2001). W wielu przypadkach granicę można traktować jako walor turystyczny – *sensu stricto* jako atrakcję turystyczną oraz pośrednio jako czynnik umożliwiający rozwój różnych form turystyki, a przez to z jednej strony zaspokajający potrzeby turystów, z drugiej – dający pracę i źródło utrzymania (Timothy 1995, 2000, 2001, 2006). Obszerną analizę relacji pomiędzy granicami politycznymi a turystyką, ze szczególnym uwzględnieniem Polski zawierają m.in. prace J. Potockiego (2009) oraz M. Więckowskiego (2010).

Od dawna granice budziły ciekawość ludzi. Szczególnie interesujące z punktu widzenia turystyki są na przykład miejsca zetknięcia granic trzech państw, tzw. trójstyki (ang. *tripoint*) (Kałuski 2006) lub czterech państw („czwórstyk”, ang. *quadripoint*). Miejsca takie już od dawna przyciągały turystów, czego przykładem może być słynny „Trójkąt Trzech Cesarzy”, który formalnie funkcjonował do I wojny światowej. Współcześnie w miejscach tych najczęściej istnieją pomniki i obeliski. Jeżeli usytuowane są dogodnie, stają się miejscem spotkań (m.in. wydarzenia kulturalne) oraz swoistym wyrazem dążeń do pokonywania barier formalnych, jakimi są granice polityczne (z przykładów polskich na uwagę zasługuje Trójstyk na granicy polsko-czesko-słowackiej we wsi Jaworzynka).

W Europie takich miejsc jest wiele, a niektóre z nich mają symboliczne znaczenie – na przykład Schengen w Luksemburgu. Rangę takiego miejsca podkreśla niewątpliwie położenie w takim miejscu dużego miasta (np. szwajcarskiej Bazylei na granicy z Francją i Niemcami). W skali europejskiej miejsc poczwórnegostyku granic formalnie nie ma, za wyjątkiem ciekawego przypadku miejscowości Jungholz, stanowiącej austriacką eksklawę na obszarze Niemiec. Miejscowość ta z głównym terytorium kraju ma tylko jeden punkt wspólny, na szczycie góry Sorgschrofen, gdzie zbiegają się formalnie granice dwóch krajów (Austrii i Niemiec), ale *de facto* czterech obszarów, należących do obu krajów. Sama miejscowość Jungholz osiągalna jest wyłącznie z terytorium Niemiec.

Historyczne już znaczenie ma styk granic Niemiec, Belgii, Niderlandów oraz czwartego, nie należącego do żadnego z państw obszaru Neutralnego Moresnet (Żelichowski 2007, 2009), który funkcjonował formalnie do 1919 r. (po traktacie wersalskim Moresnet wcielony został do Belgii). W miejscu tego specyficznego połączenia granic – w obrębie wzniesienia Vaalseberg stoi obecnie obelisk, a w miejscowości Kelmis (Belgia) funkcjonuje niewielkie muzeum, w którym prezentowana jest historia tego nietypowego „skrawka” Europy, jakim było Neutralne Moresnet.

Same eksklawy, czyli fragmenty terytoriów państw, leżące w obrębie innego państwa, są ciekawym przykładem funkcjonowania granic w praktyce. Stanowią one niewątpliwą atrakcję turystyczną. W Europie, oprócz wspomnianego Jungholz, eksklawami są:

- Campione d’Italia – włoska eksklawa na terytorium Szwajcarii,
- Llívia – hiszpańska eksklawa na terytorium Francji,
- Büsingen – niemiecka eksklawa na terytorium Szwajcarii,
- kompleks eksklaw Baarle-Hertog/Baarle-Nassau – generalnie belgijska eksklawa na terytorium Niderlandów, w obrębie której znajdują się niderlandzkie eksklawy na terytorium belgijskim.

Specyficznym przykładem eksklaw jest także pięć niemieckich terytoriów odciętych od macierzy przez belgijską linię kolejową Vennbahn (obecnie nieczynna i częściowo zdemontowana).

Eksklawy przyciągają turystów samym faktem swojego istnienia, a także możliwością realizowania na ich obszarze określonych aktywności (np. kasyna w Campione d’Italia). Niewątpliwie swoistym kuriozum, nie tylko na skalę europejską, jest funkcjonowanie zespołu eksklaw Baarle-Hertog/Baarle-Nassau, na które składa się 30 odrębnych obszarów, w tym specyficznych eksklaw w eksklawach. Większość z nich stanowi funkcjonalnie jeden zwarty obszar miejski, podzielony licznymi odcinkami granicy państwowej, przechodzącej w poprzek ulic, przez budynki mieszkalne, instytucje i obiekty usługowe. Sam ten fakt przyciąga do tego miejsca ok. 10–15 tys. odwiedzających w każdy weekend (ok. 500 tys. rocznie) (Gelbman 2011). Przykład ten był szeroko opisywany w literaturze (Żelichowski 2008, 2009; Gelbman 2011).

Specyficzny typ obszarów powstaje wówczas, gdy granice polityczne nie są zgodne z przebiegiem naturalnych form terenu (pasm górskich), utrudniających komunikację i łączność. Najciekawszym tego typu przykładem jest dolina Kleinwalsertal w Austrii, odcięta od reszty terytorium kraju wysokimi górami. Powoduje to, że tworzy ona w zasadzie „funkcjonalną” eksklawę, dostępną jedynie od strony Niemiec,

z którymi powiązana jest więzami infrastrukturalnymi i społecznymi. Podobna sytuacja występuje we wspomnianej wcześniej miejscowości Jungholz.

Należy zaznaczyć, że atrakcją turystyczną są często dawne, już nieistniejące granice, szczególnie w przypadku, gdy mają symboliczne znaczenie. Za przykład mogą posłużyć w tym względzie relikty Muru Berlińskiego.

Stymulującej roli granic dla rozwoju turystyki nie można ograniczać jedynie do „atrakcji turystycznej”. O wiele bardziej skomplikowane i bardziej dalekosiężne znaczenie ma granica, jako element sprzyjający rozwojowi różnych form życia ekonomicznego, którego beneficjentami są turyści. Chodzi tu m.in. o typową turystykę zakupową, której rozwojowi sprzyja przede wszystkim różnica cen po obu stronach granicy oraz niemożność lub ograniczenia w dostępności określonych towarów i usług w niektórych krajach. W Europie można wskazać wiele takich miejsc, gdzie ruch turystyczny generowany jest właśnie tymi czynnikami. Należy jednak zaznaczyć, że zjawisko to jest zmienne w czasie, a wpływ na niego mają różne uwarunkowania natury politycznej i ekonomicznej (np. zmiana kierunków wyjazdów w celach zakupowych pomiędzy Polską a Słowacją i Czechami). W ruchu granicznym osób udających się w celach zakupów wyróżnić należy dwie zasadnicze grupy. Jedną stanowią mieszkańcy obszarów przygranicznych, którzy często, a niejednokrotnie nawet codziennie, udają się za granicę w celach nabycia towarów oraz skorzystania z usług (np. granica polsko-niemiecka w wielu miejscach). Drugą grupę stanowią mieszkańcy wnętrza kraju, którzy udają się za granicę rzadziej, ale za to na większe zakupy (np. elektronika, sprzęt gospodarstwo-domowego). Najczęściej kupowanymi okazują się podczas wyjazdów za granicę towarami, są przede wszystkim te, które w kraju pochodzenia turysty obłożone są znaczącymi dodatkowymi kosztami, takimi jak na przykład akcyza, cła i inne podatki, a także zakup ich w niektórych przypadkach ograniczony jest przepisami prawa. Dotyczy to m.in. napojów alkoholowych, których zakup stanowi w Europie częsty motyw wyjazdów (np. ze Szwecji do Danii, z Finlandii do Estonii). Najbardziej popularnymi destynacjami tego typu są obszary stref wolnocłowych, z których najpopularniejszymi w Europie są: San Marino, Andora, Wyspy Normandzkie (szczególnie Jersey), wyspa Helgoland w Niemczech czy Livigno we Włoszech. Wielu podróżnych korzysta z zakupów w systemie *tax free*, odzyskując dodatkowo część kosztów poniesionych na zakup i tak często tańszego produktu, na przykład przy przekraczaniu granic celnych Unii Europejskiej przez obywateli państw trzecich.

Kolejną grupę obostrzeń, które generują ruch graniczny są przepisy w zakresie hazardu. W zasadzie we wszystkich krajach europejskich, jak i w większości krajów na świecie, nad gram hazardowymi kontrolę sprawuje państwo, poprzez m.in. system koncesji, licznych ograniczeń (w tym przestrzennych), a w niektórych krajach także całkowitego ich zakazu. Dlatego też amatorzy tej formy rozrywki udają się do krajów, lub specjalnych regionów, gdzie hazard jest możliwy i rozwija się bez większych przeszkód. W Europie takimi miejscami są m.in. wspomniana wcześniej włoska eksklawa w Szwajcarii Campione d'Italia czy znane pod tym względem w całym świecie Księstwo Monako. Należy także zaznaczyć, że przez fakt istnienia granic rozwija się cały szereg zjawisk o charakterze patologicznym, które w swoisty sposób generują ruch osób, na przykład przemyt czy prostytutka, na którą w swoich pracach zwracał uwagę m.in. D.J. Timothy (2000, 2006).

Osobne zagadnienie stanowi kwestia granic politycznych jako destymulanty rozwoju turystyki. Z jednej strony należy stwierdzić, że funkcja „bariery” jest jedną z podstawowych funkcji granicy, gdyż jak podkreślono wcześniej, służyć ma ona m.in. obronie interesów danego kraju (kwestie prawne, gospodarcze, militarne). Z innego punktu widzenia, zwłaszcza patrząc na postępujące procesy globalizacji w świecie oraz integracji międzynarodowej w różnych aspektach, granica staje się formalnym utrudnieniem (przeszkodą) w przepływie osób, towarów, usług czy idei. Dlatego też tak ważnym czynnikiem jest współpraca międzynarodowa, podejmowana na różnych szczeblach dla przezwyciężenia barier formalnych (istnienie granicy i wynikłe z tego faktu skutki), jak i barier w sferze mentalnej, w tym uprzedzeń, stereotypów oraz braku wiedzy o sobie wśród mieszkańców sąsiadujących ze sobą krajów.

Dobrze jest to widoczne na przykładzie krajów Unii Europejskiej, gdzie swobodny przepływ ludzi, a z nimi towarów, usług i idei, jest jednym z podstawowych filarów istnienia tej wspólnoty. Jako przykład istotnej bariery w rozwoju społeczno-gospodarczym (w tym turystycznym) stawiana jest często

wschodnia granica Unii Europejskiej, której znaczący odcinek przypada na Polskę. Obostrzenia wizowe, celne i dewizowe (z obu stron) są czynnikiem wyraźnie ograniczającym możliwość rozwoju turystyki pomiędzy Polską i innymi krajami-członkami Unii Europejskiej a krajami Europy Wschodniej (Komornicki 2008, 2010, Wiśniewski 2010). Dodatkowo niesprzyjająca sytuacja polityczna (np. w przypadku Białorusi) wyraźnie utrudnia zacieśnianie wspólnych relacji pomiędzy państwami. Należy zaznaczyć, że jak w przypadku stosunków na najwyższym szczeblu (rządowym) dochodzi do spięć i wyraźnych konfliktów, to na poziomie społeczności lokalnych, zamieszkujących obszary przygraniczne po obu stronach granicy, obserwuje się większą chęć pokonywania barier i nawiązywania formalnej i nieformalnej współpracy. Służą temu różne projekty, wspierane finansowo zarówno z budżetu poszczególnych krajów, jak i instytucji, w tym Unii Europejskiej (np. euroregiony, programy edukacyjne, stypendia). Swój sprawdzian będzie niewątpliwie organizacja największej imprezy sportowej, organizowanej wspólnie przez Polskę i Ukrainę, jaką są Mistrzostwa Europy w Piłce Nożnej w 2012 r.

Największe utrudnienia stwarzają granice terytoriów o nieokreślonym do końca statusie. W wielu przypadkach przekraczanie ich jest bardzo mocno utrudnione, a nawet niemożliwe. Ilustracją tego zjawiska mogą być wymienione wcześniej przykłady Naddniestrza, Kosowa czy Cypru Północnego (Webster, Timothy 2006).

Zakończenie

Granice są elementem zmiennym w czasie – modyfikowany jest ich przebieg, niektóre z nich zanikają, w innych przypadkach powstają nowe. Jak zauważył J. Barbag (1987) powstanie nowej granicy, a nawet znacząca zmiana jej przebiegu oraz pełnionej przez nią funkcji, skutkuje przeobrażeniem zjawisk gospodarczych, ludnościowych i osadniczych, nawet w przypadku dobrosąsiedzkich relacji pomiędzy państwami. Podkreśla się często fakt, że granice dłużej żyją w pamięci osób oraz zaznaczają się w przestrzeni, niż istnieją formalnie na mapach i w terenie (granice reliktowe).

Od dawna stanowią one obiekt zainteresowania zarówno samych turystów, jak i naukowców, poszukujących odpowiedzi na liczne pytania oraz próbujących weryfikować hipotezy naukowe z różnych dziedzin nauk przyrodniczych, społecznych i ekonomicznych. Szczególna rola przypada naukom o turystyce, gdyż granice i ich przekraczanie, stanowi istotę turystyki jako zjawiska o charakterze międzynarodowym i globalnym.

Literatura

- Baczwarow M., Suliborski A., 2002, *Kompendium wiedzy o geografii politycznej i geopolityce*, PWN, Warszawa.
- Bański J., 2010, *Granica w badaniach geograficznych – definicja i próby klasyfikacji*, Przegląd Geograficzny, 82, 4, s. 489–508.
- Barbag J., 1987, *Geografia polityczna ogólna*, PWN, Warszawa.
- Gelbman A., 2011, *Border complexity, tourism and international exclaves: A case study*, Annals of Tourism Research, 38, 1, s. 110–131.
- Guichonnet P., Raffestin C., 1974, *Géographie des frontières*, PUF, Paris.
- Kałuski S., 2006, *Border tripoints as transborder cooperation regions in Central and Eastern Europe*, [w:] J. Kitowski (red.), *Regional transborder co-operation incountries of Central and Eastern Europe – a balance of achievements*, Geopolitical Studies, 14, s. 27–36.
- Komornicki T., 2008, *Granica polsko-białoruska jako bariera przestrzenna*, Dokumentacja Geograficzna, 36, s. 55–61.
- Komornicki T., 2010, *Flows of persons and foods cross the Polish segment of the outer boundary of the European Union – results of a research project*, Europa XXI, 20, s. 9–29.
- Leimgruber W., 2005, *Boundaries and transborder relations, or the hole in the prison wall: On the necessity of superfluous limits and boundaries*, GeoJournal, 64, s. 239–248.
- Moraczewska A., 2008, *Transformacja funkcji granic Polski*, Wyd. UMCS, Lublin.
- Otok S., 2004, *Geografia polityczna*, PWN, Warszawa.
- Potocki J., 2009, *Funkcje turystyki w kształtowaniu trans granicznego regionu górskiego Sudetów*, Wyd. Wrocławskiego Tow. Nauk., Wrocław.

- Rykiel Z., 2006, *Podstawy geografii politycznej*, PWEkon., Warszawa.
- Timothy D.J., 1995, *Political boundaries and tourism: borders as tourist attractions*, *Tourism Management*, 16, 7, s. 525–532.
- Timothy D.J., 2000, *Borderlands: an unlikely tourist destination?*, *IBRU Boundary and Security Bulletin*, 2000, 57–65, http://www.dur.ac.uk/resources/ibru/publications/full/bsb8-1_timothy.pdf, dostęp: 20.02.2012.
- Timothy D.J., 2001, *Tourism and political boundaries*, Routledge, Londyn.
- Timothy D.J., 2006, *Relationships between tourism and international boundaries*, [w:] H. Wachowiak (red.), *Tourism and borders. Contemporary issues, policies and international research*, Ashgate, Aldershot, s. 9–18.
- Webster C, Timothy D.J., 2006, *Travelling to the “other side”: The occupied zone and Greek Cypriot views of crossing the green line*, *Tourism Geographies*, 8, 2, s. 162–181.
- Więckowski M., 2010, *Turystyka na obszarach przygranicznych Polski*, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Wiśniewski R., 2010, *The intensity and the structure of the cross-border traffic at the eastern boundary of Poland on the basis of a field study*, *Europa XXI*, 20, s. 31–44.
- Żelichowski R., 2007, *Neutral Moresnet zapomniane dziecko Kongresu Wiedeńskiego*, *Dzieje Najnowsze*, 2, s. 3–24.
- Żelichowski R., 2008, *Europejska układanka Baarle-Hertog/Baarle-Nassau*, [w:] R. Żelichowski (red.), *Małe państwa Europy Zachodniej i terytoria o statusie specjalnym*, ISP PAN, Warszawa, s. 163–185.
- Żelichowski R., 2009, *Is a state within the state possible? Neutral Moresnet and Baarle-Nassau/Baarle-Hertog – two cases of struggle for existence on the territory of the Kingdom of the Netherlands*, *Region and Regionalism*, 9, 2, s. 211–220.

